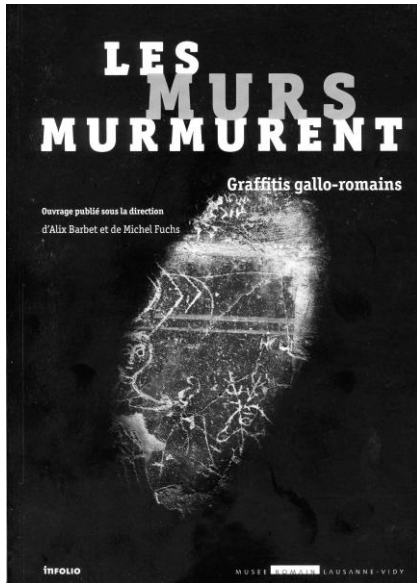

Les murs murmurent – Graffitis gallo-romains ; Catalogue d'exposition - sous la direction d'Alix Barbet et Michel Fuchs (Pereții murmură – Graffiti-uri galo-romane; Catalog de expoziție – sub direcția Alix Barbet și Michel Fuchs), Lausanne, 2008, 202 p., 165 ilustrații sepia și color.

Pentru prima dată au fost strânse împreună în cadrul unei expoziții ce urmează a fi itinerată în mai multe orașe europene, mărturii de viață cotidiană scrijelite pe pereții unor edificii antice din Elveția și Franța. Atunci când o asemenea inițiativă a fost pusă sub autoritatea unor experți internaționali în pictura murală romană, cum sunt Alix Barbet și Michel Fuchs, autori a sute de articole și cărți de referință pentru acest domeniu, succesul înregistrat a fost și el pe măsură. Reușita expoziției, promovată activ în cadrul Uniunii Europene, precum și a catalogului pe care îl avem acum în vedere, se datorează însă în aceeași măsură eforturilor susținute a nu mai puțin de 30 de instituții din Elveția și Franța, și a unei colaborări

științifice exemplare, reunind în colectiv, alături de cele două nume amintite, pe Laurent Flustch, Laurent Roduit, Jean-Pierre Bost, Georges Fabre și Pierre-Yves Lambert, autorii fișelor de catalog. În sfârșit la toate acestea s-ar putea adăuga tocmai ineditul subiectului propus căci aceste scrijelituri de pe pereții unor edificii romane constituie un izvor inepuizabil de mărturii pentru mentalitățile și modul de viață al oamenilor de acum două mii de ani. Chiar din acest motiv titlul expoziției sugerează printr-un joc de cuvinte al cărui farmec se pierde prin traducerea în limba română, faptul că nu numai decorul pictat poate oferi diverse informații în legătură cu gustul, preocupările și poziția socială a celui care îl solicită și îl plătește. *Graffiti*-ul este de fapt ecoul în timp al unei voci, de multe ori anonime, a publicului, un soi de comentariu fie al imaginii pictate pe perete, fie al unei emoții trecătoare oarecare pe care imaginea o evocă în mintea privitorului ei.

Chiar din cuvântul introductiv, intitulat sugestiv *Graffiti: mod de folosire*, se explică etimologia termenului adoptat ca atare în aproape toate limbile. Cuvântul vine dintr-un verb din italiană, *graffiare*, însemnând „a scrijeli, a zgâria, a scărpină”, și se referă în accepția curentă întotdeauna la un act spontan, sfidând regulile oficiale. Poate că și din acest motiv un graffiti devine interesant pentru că prin spontaneitatea cu care este alcătuit mesajul comunicat el devine liber de orice constrângere. Rămâne o chestiune subsidiară totuși aceea dacă o asemenea activitate trebuie sau nu încurajată cu orice chip. Organizatorii expoziției, venind în întâmpinarea unor asemenea gesturi spontane din partea vizitatorilor, au pus

la dispoziție un perete reconstituit în maniera decorativă a picturii romane care să consemneze, pentru posteritate, urma trecerii lor pe acolo. Trebuie spus că nu întotdeauna mesaje de genul „*șanse egale, amor liber și prietenie*” sau „*Manon și Marine se iubesc*” ar avea vreo relevanță deosebită când scrise ofensator oriunde, pe fațade de clădiri publice, în metrou sau pe ferestre, nu sunt considerate nimic mai mult decât vandalism pur și simplu. Întorcându-ne însă la tema expoziției, se cuvine a remarca de la bun început, cum o fac de altfel și autorii catalogului, faptul că deși scrisul în antichitate era mult mai puțin răspândit decât azi, gestul spontan de a lăsa în urmă un semn al trecerii a fost și va rămâne mereu o pornire ce ține până la urmă de instinctul uman.

Întregul material expozițional este grupat pe subiecte tematice în așa fel încât informația să poată fi ușor urmărită într-un context mult mai larg.

Capitolul I, *Socoteli, greutăți și date: cifre pentru descifrat*, prezintă într-o manieră extrem de accesibilă pentru publicul de toate categoriile chestiuni de contabilitate zilnică, comisioane la plăți sau datorii, diverse măsurători pentru cântărirea unor mărfuri sau date legate de activitatea zilnică pur și simplu. Deosebit de interesante sunt donațiile bănești înregistrate pe pereții unui sanctuar din Chateaufort din care reiese și o anume ierarhie personală a celui sau celor care ofereau ofrandele : 12 denari și jumătate pentru o divinitate necunoscută, 5 denari pentru un sacrificiu pentru Mercur, 2 denari și jumătate pentru Maia, o divinitate legată de primirea naturii, și de la care derivă chiar numele unei luni de primăvară a anului calendaristic. Acestea sunt însă departe de donațiile făcute pentru zeița *Aventia*, protectoarea orașului *Aventicum*, Avenches de azi din Elveția, căreia i se consacră un monument votiv de 5200 sesterti la care se mai adaugă 1500 oferiți pentru un al doilea monument, după cum o atestă alte fragmente de tencuială pictată. Valorile acestor sume sunt deosebit de importante pentru a putea evalua corect atât posibilitățile financiare ale celui care plătește ofrandele cât și prețul unor piese votive în general dintr-un colț sau altul al lumii romane.

Capitolul al II-lea, *Exerciții cu stylus-ul (stylus – instrument ascuțit de bronz sau fier, folosit la scris)*, se referă la imagini grafice diverse, de la desene geometrice precise făcute pentru anumite scheme de decor, finalizate sau dimpotrivă abandonate, până la portrete naive, unele dintre ele dovedind o surprinzătoare expresivitate. Deși în multe privințe stângace, vădind uneori exagerări formale infantile, desenele aduc în atenția privitorului câte un detaliu extrem de util pentru cunoașterea unui costum de gladiator sau o piesă de podoabă oarecare mai puțin cunoscută. În această aplecare atentă spre detaliu, merită practic a scoate în evidență un aspect particular al unui obiect sau o trăsătură fizionomică mai aparte, se ascunde de fapt o trăsătură definitorie a simțului artistic naiv, aproape infantil, comun întregului domeniu al artei și mai ales al celei provinciale romane.

O altă categorie de graffiti, pe larg ilustrată, se regăsește în capitolul al III-lea, *Regii arenei*, și are în vedere luptele de gladiatori și jocurile sportive. Una dintre activitățile cele mai strâns legate de lumea romană, care a dobândit faimă mai ales datorită cuvintelor lui Juvenal, „pâine și circ”, constituie nucleul în jurul căreia se încheagă majoritatea dorințelor populare. Există, în cadrul luptelor de

gladiatori ilustrate pe pereții diverselor edificii romane, o serie de detalii atent observate menite a aduce noi precizări asupra unor anume convenții iconografice de reprezentare, cum ar fi cea legată de învingători, figurați deseori mergând spre dreapta, rareori spre stânga, apoi asupra unor detalii de costum, menite a identifica pe un *secutor* de pildă, în raport de un *retarius*. Unul dintre aceștia din urmă apare pe un fragment de tencuială albă descoperit la Guiry-Gadancourt ce ilustrează chiar un moment anume din cadrul sfârșitului luptei, acela când învinsul solicită îndurare, prin ridicarea unei mâini, gest cunoscut sub numele de *missio*. În ceea ce privește jocurile sportive, o mare răspândire au avut, judecând după frecvența ilustrărilor, întrecerile pugilistice, mult mai aspre și mult mai violente decât cele cu care suntem obișnuiți astăzi.

Capitolele IV și V, *Vânătoare și natură*, respectiv *Lumea lui Neptun*, au în atenție compoziții cu animale și viețuitoare ale apelor. Unul dintre fragmente, descoperit la Perigueux, pe larg discutat aici, este cel cu un grup de cocori între care se află intercalat un text scris de mai multe mâini, un soi de dialog, cu accente comice. De pildă, sub un cocor apare scrijelit și numele posesorului acestuia sau al celui care l-a vânat, un anume *Primus*. După care, alături, o altă mână a scris „am căutat-o pe Sabina, servitoarea...” iar mai încolo altcineva dă o lămurire folositoare celor interesați, „*dormitorul Gaiae-ei*” unde pot fi găsite „*Venidia, Veneria și Cixa*”, în eventualitatea că cel care o căuta pe Sabina, plictisit de atâta așteptare, și-ar putea schimba preferințele...

Asemenea mesaje comice, însoțite însă și de desene mai mult sau mai puțin explicite sunt însă trecute în revistă în cadrul unui capitol separat, capitolul al VI-lea, intitulat *Vestitorii lui Eros*. În mai multe privințe, acesta oferă pentru foarte mulți un prilej de lecturi pe cât de instructive pe atât de amuzante. Sunt pe larg trecute în revistă mesaje erotice diverse, cum sunt cele descoperite pe pereții unei case din Limoges, a cărei destinație nu este greu de recunoscut. Quintus, unul dintre cei care s-a bucurat din plin de clipe de neuitat acolo, scrie de pildă „*La Nonele lui martie (adică 7 martie), eu Quintus, am ... aici pe ... (?) toată noaptea*”. Alții dau detalii mult mai precise, cum ar fi de exemplu „*ziua de dinaintea Idelor lui august, în vremea consulilor Severus și Quintianus*”, adică 13 august 235 p. Chr., când sunt în funcție cei doi consuli. În alte situații sunt detaliate cu exactitate performanțele fiecăruia; la Rennes, de pildă, un necunoscut scrie că a făcut fericită o femeie al cărei nume se termină în „...ina” de nu mai puțin de 25 de ori, după cum la Perigueux, un altul a încântat-o pe o oarecare Aucina de 14 ori, dacă femeia în cauză, mare amatoare de călătorii pasionante prin Gallia romană, nu este chiar una și aceeași în ambele cazuri...

Lăsând deoparte amuzamentul, în capitolul al VII-lea, *Cuvinte ale credincioșilor*, se parcurg câteva mesaje descoperite în special în sanctuare sau diverse lăcașuri de cult, relevând aspecte diferite ale costului ofrandelor, ale preferințelor sacre ale diversilor donatori sau ale unor situații particulare legate de gestul votiv ca atare.

Capitolul al VIII-lea, *Vorbirea scrisă*, se ocupă de savantele jocuri de cuvinte, în care romanii cultivați își exersau permanent măiestria. Sunt, așadar, prezentate și analizate aici o serie de anagrame, compunerea unor cuvinte diferite cu litere identice, acrostihuri, de la *akros* – capăt și *stichos* – vers precum și o colecție de

palindromuri, de genul ROMA AMOR sau binecunoscutul „SATOR AREPO TENET OPERA ROTAS”, citit în coloane verticale și orizontale, cu un înțeles incantatoriu misterios, însemnând fie „Creatorul la capătul câmpului ține cu grijă roțile” fie „Cultivatorul Arepo ține roțile (probabil ale atelajului său) cu trudă”.

Ceea ce se desprinde în chip extrem de limpede în concluzia autorilor catalogului este permanența unor legături subtile și în același timp mereu vii ale minții umane, impulsul de nestăvilire de a comunica, de a lăsa în urmă un mesaj, un semn, în calea trecerii timpului. De multe ori, așa cum acest catalog pune în lumină printr-o minuțioasă analiză epigrafică, stilistică sau iconografică, asemenea mesaje aduc nenumărate precizări în legătură cu aspecte necunoscute până acum atât cercetătorilor cât și publicului larg. Farmecul cu care fac accesibile toate acestea a contribuit, fără îndoială, la ecoul extrem de favorabil de care s-a bucurat expoziția încă de la deschiderea sa.

Radu CIOBANU